

Magyarosi Ádám

A kabai népkonyha intézménye a világgazdasági válság időszakában (1933–1935)*

A harmincas évek világgazdasági válságának nyomában Magyarországon is működésbe léptek a társadalmi gondoskodás régi-új, kifejezetten krízisidőszakra jellemző formái. Egyikük a népkonyha volt, melyet sokfelé, így Kaba nagyközségben is üzemeltettek. Bemutatását, a helyi válságkezelésben betöltött szerepének elemzését és megítélését egy tágabb, a két világháború közötti Kabára vonatkozó kutatás eredményei teszik lehetővé. A témaválasztás ötletadója a helyi Gonda Ferenc Városi Könyvtár helytörténeti anyagában fellelt kiadvány:¹ báró Vay Lászlónak, Bihar-Hajdú vármegyék és Debrecen szabad királyi város főispánjának a községi népkonyharendszer alapján elért eredményekről szóló beszámolója, mely füzet formájában, 1933 júniusában járta körbe a törvényhatóságok érintett településeit. Az elemzés kronológiai keretét az alapforrás: a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának állományában, Kaba község iratai között található *Ínségakció 1932–1936* iratanyag adja.²

Előzetesen célszerűnek látjuk foglalkozni egyrészt a társadalomjóléti rendszer különböző helyi eredetű, valamint állami szintről szervezett, intézményes elemeivel, másrészt pedig – röviden – Kaba újkori történetével.

A korabeli viszonyok makroszintű áttekintése után a szegénykonyha tárgyalására kerül sor.

Makroszint

Az alacsony életszínvonalon élő emberek megítélése történeti korok függvényében eltérő. Ezzel együtt nehézségeikről, megélhetési problémáikról általában elmondható, hogy azokat az idő haladásával egyre több társadalom igyekezett egy maga által létrehozott és változtatott normarendszer keretében kezelni. A két világháború közötti időszak és az azt követő évek „welfare state”-je (jóléti állama) érzékenynek mondható a szegénykérdés kezelését illetően, ámbár a korabeli Magyarországon a mezőgazdaságban tevékenykedők iránt azért – a nyugat-európai országokhoz viszonyítva – jobbra állami érzéketlenség mutatkozott.³

Az állami gondoskodás nem a 20. század hozadéka, az előtt is létezett, bár jóval kisebb volumenű formában. Magyarországon az igazi változások a kiegyezés után következtek, és a jóléti állam kialakítása az 1920-as és 1930-as évek feladataként szerepelt.

* A Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesület és a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára 2013. évi történeti pályázatára benyújtott munka átdolgozott változata.

¹ Vay 1933.

² MNL HBML V.636.c 97. cs. Az ínségakció iratanyaga egyelőre nincs darabszinten rendezve, némelyik iratnál pedig elmaradt az iktatás. Erre tekintettel a hivatkozásokban csak a teljes ügyirat száma szerepel (ahol az ismert), az egyes iratoké nem. Utóbbiakra a tárgy (szerződés, kimutatás, jelentés, stb.), valamint a keltezés utalnak.

³ Gyáni 2006. 364.

A századelőtől 1931-ig a szegénységélyezés az illetőségi hely feladata⁴ volt. Ez alapján az ellátás költségei az ellátásra szorult születési helyének közigazgatási hatóságára hárultak. Azon személyeket, akiket a karitatív társadalmi egyesületek nem gondoztak, községüknek volt kötelessége ellátni. A települések (községek) ennek fedezetét a községi szegényalapból látták el, melynek „*legfontosabb bevételi forrása az 1883:XV. tc.-kel rendszeresített 3%-os helyi pótdó*”⁵ volt. Az ellátáshoz kapcsolódó igazgatási feladatok felső szinten kezdetben a Népjóléti és Munkásügyi Minisztériumot, 1932-től a Belügyminisztériumot terheltek.

A pauperizáció a világgazdasági válság idején általánossá lett. Országszerte számos ember vált ideiglenesen munkanélkülivé, s volt a társadalomnak tartósan nélkülöző rétege is. Ez olyan kihívás volt, mely az államot cselekvésre kényszerítette. A lakóhely szerinti gondozás kötelessége a problémára adott válaszként értelmezhető, bár a munkanélküliséget ez sem orvosolta.⁶

A szegénypolitika átalakítására több irányból adódtak kezdeményezések. Társadalmi szinten P. Oslay Oswald egri ferences kidolgozta az egri normát,⁷ melyet később az állam rendelet útján magyar norma elnevezéssel minden városban és magasabb lélekszámú községben bevezetett. Esztergár Lajos nevéhez a produktív szociálpolitika koncepciója fűződik. Ennek értelmében a rászoruló olyan egyszeri állami támogatást kap, mely elegendő helyzete stabilizálására, de olyan szinten, hogy a jövőben nem szorul többszöri támogatásra. Ez természetben történne és a visszatérítés akár pénzben is végrehajtható. A szociálpolitika Esztergár által képviselt változatának az Országos Nép- és Családvédelmi Alap volt a végső hozadéka. A kísérletezésekkel párhuzamosan folyt tovább a hagyományos gyakorlat, melynek legfőbb fogyatékosága az igényjogosultság kérdése volt.⁸

Esztergár további nem karitatív jellegű szociálpolitikai intézkedéseire tartozik az ínségmunka gyakorlati rendszerének kidolgozása, mely a települési ínségmunkaprogram alapját képezte az 1930-as években. A program alapelveként szerepel a munkaképes személyek ellenszolgáltatás fejében történő segélyezése. Elképzelése tetten érhető a Gömbös-kormány Nemzeti Munkaterve 45. pontjának címében: Munka és nem segély. Fogalmazásukban a munkanélküliek munka ellenében történő segélyezése szerepel és a munkanélküliség leküzdését és a foglalkoztatás koordinálását állami feladatnak tartották. A program és a gyakorlat nem fedte egymást. A közmunkák fedezésére az állam nem fordított megfelelő mennyiségű pénzt, és azt is többnyire rábízta a helyi hatóságokra, akiknek a szegényalapból kellett volna fedezni a munkákat.⁹

A segélyezendőek kategorizálása az ínségmunkák érdekében készült szegénykataszterek alapján történt meg. A segélyezés tekintetében három kategóriát vettek figyelembe: munkaképtelenek, munkanélküliek, munkakerülők. Az utóbbiak nem jogosultak segélyre, mivel őket arra érdemtelennek tekintették (megtagadták a közmunkát). A munkaképtelenek nyílt, illetve zárt segélyezésre voltak jogosultak. Azok az egyének kerültek ebbe a

⁴ Osztrák jogrend adoptációja.

⁵ Gyáni 2006. 375.

⁶ Gyáni 2006.

⁷ A rendszer tartalmazta a „*segélyalap szisztematikus összeggyűjtését (adományokból), a segélyhez jutók számbevételét (környezettanulmányok készítését) és a segélynek, valamint azok mennyiségének a meghatározását*”. Gyáni 2006. 376.

⁸ Gyáni 2006.

⁹ Gyáni 2011.

kategóriába, akiket az orvos egészségügyileg munkára képtelennek vélt. A munkanélküli munkaképes szegények az ínségesek, akik ellenszolgáltatás fejében kaptak segélyt. A diplomások, értelmiségiek szükségmunkát, a fizikai munkát végzők ínségmunkát végeztek a segély viszonzásául.¹⁰

Ínségmunka címen az eljáró hatóság általában az „*infrastruktúra fejlesztéséhez kapcsolódó fizikai munkák végzésére kötelezte a munkanélkülieket, akik talajmunkákat és építőipari segédmunkákat láttak el ennek során a mindenkori napszámbér körüli összeg fejében*”.¹¹ Legtöbb esetben a téli hónapokban végeztették, mivel ebben az évszakban nagyobb szükség volt, az ínségesek felérték tartalékaikat. Ezt a kora tavasztól ősziig terjedő periódust nevezi Dr. Kerbolt László korabeli körorvos az „*abszolút munkahiány*” időszakának, amikor a termés szünete okozza a munkanélküliséget a mezőgazdasági munkával foglalkozó lakosság körében.¹² Darvas József a „*téli álom*” kifejezést használja, ekkor nincs érdemi munkalehetőség, esetleg csak ínségmunka, de a rászoruló orosházaiak – a szerző véleménye alapján – mentalitásukból kifolyólag szégyennek érezték a segély kérelmét.¹³

A munkaakció sem a fővárosban, sem az ország többi településén „*nem nyújtott, akár a »tengődési minimum« szintjén sem szociális biztonságot*”.¹⁴ A legkedvezőtlenebb állapotok a mezőgazdasági ínséges bérmentesítések köreiben voltak. Példaként említhető, hogy Hódmezővásárhelyen az akció során egy családtagra napi 7 fillérnek megfelelő természetbeni juttatás esett. Budapesten pedig az ínségmunkások egy óra eső teljesítményét úgy kalkulálták, hogy bérük ne legyen magasabb 33 pengőnél. Pálos Károly korabeli szociálpolitikai szakíró véleménye szerint a kiszabott bérek és az elvégzendő munkatevékenység miatt „*az ínséges nem tartotta érdemesnek megerőltetni magát s azt a legtöbb városban nem is kívánták tőle*”.¹⁵ A közmunka nem oldotta meg a munkaerő-felesleg levezetésének problémáját, országos szinten pedig a program demoralizáló hatása érzékelhető.¹⁶

Az állami próbálkozásokon túl a két világháború között a szegények gondozásának költségeit, személyi és anyagi terheik többségét változatlanul a magánjótékonykodás és az egyesületi karitás fedezte. Az sem felejtendő el, hogy legtöbb esetben együtt jártak a szegénységgel a kedvezőtlen táplálkozási, higiéniai és lakásviszonyok. Szabó Zoltán korabeli művében a táplálkozás kapcsán olvasható a tejtermékek és a gyümölcsfélék fogyasztásának szinte teljes hiánya és a gabonaneműek meghatározó szerepe az étkezésben. Azt ették, ami termelt. Szabó a változatlan táplálkozás, a rossz levegőjű, nyirkos, földes szobák és a sekély kutak ismertetésével rámutat a rossz egészségügyi állapotokra, melyek a betegségek fő forrásai. Narrációja szerint a tardi lakosság mentalitásából kifolyólag nem szeretett volna ezen változtatni, nem volt rá igénye.¹⁷ Érdekes adalékokat nyújt a mentalitás kérdéséhez Kerbolt, a körzetének a betegekhez fűződő viszonya kapcsán. A szegények megítélése hasonlított a betegek önmagukról alkotott ítéletéhez: a

---

¹⁰ Gyáni 2011. 30–33.

¹¹ Gyáni 2011. 32.

¹² Kerbolt 2006.

¹³ „[...] következő tavaszig nincs komoly munkalehetőség – hacsak az egy pengővel díjazott és havonta legfeljebb nyolc napot kiterő ínségmunkát nem számítjuk annak. A »községhez menni« azonban még ma is szűgyen és csak az folyamodik segítségért, aki a végtelenségig rá van szorulva – bár ilyenek manapság már igen sokan akadnak.” Darvas 1987.

¹⁴ Gyáni 2011. 33.

¹⁵ Pálos Károlyt idézi: Gyáni 2011. 33.

¹⁶ Gyáni 2011.

¹⁷ Szabó 1986.

szegények között voltak a falvak krónikus betegei, akikre nincs szükség, költeni is fölösleges rájuk, mivel betegségeik orvossága a halál.¹⁸

A fenti példák hivatottak szemléltetni a mélyszegénység orvoslásáért leginkább felelős korabeli állam mezőgazdasági népességgel szembeni szociális érzéketlenségét. A következőkben végigtekintünk a modernkori Kaba községen, majd a vizsgált években berendezett szegénykonyhák bemutatása következik.

Kaba a két világháború között

Földrajzilag a település az Alföldön belül „[...] a Sárret mocsárvilágába leereszkedő széles lejtőn, az árvízről aránylag legkevésbé veszélyeztetett szigeteké DK-ról ÉNy-felé sorakozó fűzérén ül.”¹⁹ Közigazgatásilag Bihar vármegyéhez tartozott a törvényhatósági területek 1876. évi²⁰ szabályozásáig, az 1886. évi XXII. törvénycikk pedig már nagyközségként ismeri el. Az 1925-ös közigazgatási tájékoztató lap árulkodik a település agrárjellegéről: a kiadvány szerint az adott évben az iparosok a népesség 1,4%-át tették ki (1. táblázat). A község nagysága a birtokívek alapján 16 514 kat. hold volt (a részletes lebontást lásd a 2. táblázatban).

Iparban tevékenykedők száma foglalkozás szerint ²¹	
cipész	17
géplakatos	13
szabó	12
kovács	10
ács és kőműves	16
mészáros	7
borbély	4
kerékgyártó	5
órá	2
nyomdász	1
pék	1
bádogos	2
kötélverő	1
szíjgyártó	1
fényképész	1
kéményseprő	1
Összesen	94
Összlakosság arányában	1,4%

1. táblázat

¹⁸ Kerbolt 2006.

¹⁹ Mendöl 1940. 16.

²⁰ 1876. évi XXXIII. törvénycikk 1. § 20. pont: „[...] Hajdu-megye. Ezt képezik: a) Nánás, Dorogh, Bösörörmény, Hadbáz, Szoboszló és Vámos-Pércs hajdu városok; b) Szabolcs megyéből Csege, Balmaç-Ujváros, Téglás, Egyek, Nádudvar, Püspök-Ladány, Szovát, Tetétlen és Földes községek; c) Bihar megyéből: Kaba, Mike-Pércs és Sámson községek [...]” <http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=5746> (Utolsó letöltés: 2013. szeptember 20.)

²¹ Tájékoztató 1925.

<i>A község területének nagysága (birtoklékek alapján)²²</i>			
		kat. hold	%
Művelési ágak szerint	szántó	12 466	75,49
	rét (kaszáló)	595	3,60
	szőlő (beültetett)	160	0,97
	legelő	2 351	14,24
	erdő	15	0,09
	nádas	85	0,51
	terméketlen	842	5,10
	Összesen	16 514	100,00

2. táblázat

A lakosság létszámát²³ tekintve a demográfiai átmenet nyomon követhető az egyházlátogatási jegyzőkönyvek adatai alapján készített statisztika segítségével. A helyi társadalom 12%-a (710 fő) élt tanyán, ami jócskán elmarad a korabeli alföldi értéktől (19%). Az izraelita vallásúak számbeli, illetve intézményes szemléltetésére szolgál az 1905. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv, amiben a népiskolai adatokra vonatkozó kérdéskörök 8. pontjánál („*A nem felekezetiük iskoláiba járók vallásos oktatásából van-e s mily gondoskodás?*”)²⁴ a következőt olvashatjuk: „*Van újabban ugyan egy izraelita iskola, de abba református vallású gyermek nem jár.*”²⁵ A jegyzőkönyvekben először itt olvasható izraelitákra vonatkozó feljegyzés. Ebből arra következtettek, hogy ekkorra érte el a közösség lélekszáma azt a szintet, amelyen a gyermekek iskolai taníttatása, neveltetése már a felekezet saját intézményében történhetett.

<i>A község lakosságának felekezeti megoszlása 1925-ben²⁶</i>		
Felekezet	Fő	%
Római katolikus	18	0,26
Görög katolikus	8	0,12
Református	6511	95,79
Izraelita	260	3,83
Összesen	6797	100,00

3. táblázat

²² Tájékoztató 1925.

²³ Összehasonlítva a 3. és 4. táblázat 1925-re vonatkozó adatait, szembevetünk a népesség számának eltérése. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek valószínűleg csak a helyi gyülekezethez tartozó lélekszámot tartalmazzák, de a 96%-os református többség révén feltételezem, hogy a 4. táblázat megfelelő módon adja vissza a népesség alakulását a választott mintávekben.

²⁴ TtREL. I.31.c 9. d.

²⁵ *uo.*
²⁶ Tájékoztató 1925.

Mintaévek	Születésszám		Halálozás		Lélekszám	Tényleges szaporodás ill. fogyás az előző mintaévhez képest
	Férfi	Nő	Férfi	Nő		
1825	119	108	52	57	5148	–
1835/36	124	97	60	70	5669	521
1842	96	107	172	179	5571	-98
1850	107	119	94	94	5788	217
1856	106	111	92	114	5780	-8
1860	95	94	93	91	5825	45
1869	121	117	89	73	6157	332
1870	124	104	85	59	6244	87
1900	116	117	70	66	6660	416
1905	104	133	n.a	n.a	6169	-491
1910	103	119	79	59	6386	217
1915	89	88	95	71	6656	270
1920	84	65	83	74	6523	-133
1925	86	85	70	55	6663	140
1930	71	74	65	48	6836	173
1935	76	84	49	48	6583	-253
1940	66	60	46	44	6781	198

4. táblázat²⁷

A község előjárósága 1925-ben 17 főből²⁸ állt, és volt 14 szegődményes alkalmazott.²⁹ A képviselőtestület³⁰ létszáma 46 fő volt. Kaba közigazgatásilag Hajdú vármegyéhez, azon belül a Hajdúszoboszlói járáshoz tartozott.

A korban 5 iskolával,³¹ egy óvodával, 10 vendéglátóegységgel,³² 14 kereskedéssel, 3 szövetkezettel és egy gyógyfürdővel rendelkezett a település. Jelentősebb ipari üzemek a Bagi és Társa Hengermalom és Gépgyár (15 munkással), és Szilágyi László motoros darálója (2 munkással) voltak.³³

Ezzel párhuzamosan működött Kabán Polgári Gazdakör, Olvasóegylet,³⁴ Iparoskör, Ifjúsági kör, Általános Nép kör (Munkásegylet), Függetlenségi Kör, Kereskedelmi Kör, Énekkar, Vöröskereszt fiók, Levente Egyesület és MOVE Sportegyesület.³⁵

A település régióban betöltött gazdasági szerepe szempontjából előnyös volt, hogy vásártartási joga állandó heti (szerdai napokon) és évenként 4 országos kirakodó és állatvásárt biztosított. A vásártartás mellett a község különleges jogosítványai között említhető a vadászati, vásárvám-szedési és cselédügyi bíraskodási jog.³⁶

²⁷ TtREL I.31.e 9. d.

²⁸ 4 esküdt, 1 közgyám, 3 jegyző, 2 segédjegyző, 2 orvos, 1 állatorvos, 4 irodai alkalmazott.

²⁹ 6 kishíró (küldőnc), 1 bába, 6 éjjeliőr, 1 gazdasági alkalmazott.

³⁰ 20 virilista, 20 választott tag, 6 póttag.

³¹ Református Elemi Népiskola, Izraelita Elemi Iskola, Kiskabai Elemi Népiskola, Községi Gazdasági Népiskola, Iparos Tanonciskola.

³² 6 korcsma, 4 vendéglő, 2 fogadó.

³³ Tájékoztató 1925.

³⁴ Könyvtára 1200 kötetel rendelkezett.

³⁵ Tájékoztató 1925.

³⁶ *uo.*

Az előzőekben leírtak alapján feltehető a kérdés: miért kellett bevezetni a településen a népkonyha intézményrendszerét? Mint alföldi község, Kaba egy prosperáló régióhoz tartozott. Az Alföld annak ellenére, hogy a kedvező gazdasági folyamatokat az 1920-as évek elején végbement változások megakasztották, a két világháború között is az ország egyik legdinamikusabban fejlődő régiója maradt. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a háború, a román csapatok 1919-es tiszántúli dúlása és a trianoni határváltozások után – mely tényezők alapján véve egy társadalmilag és gazdaságilag egyaránt ingatag légkört teremtettek – az országban nagyjából stabilizálódott a pénzügyi és gazdasági helyzet az 1920-as évek második felére. Ebben a folyamatban azonban fordulatot hozott az 1929-es világgazdasági válság, mely a mezőgazdaságot érintette a legsúlyosabban. Eltekintve attól, hogy valaki az agrártársadalom szerkezetében hol helyezkedett el, ha nem is azonos dinamikával és mélységgel, de érzékelte az „ínséges” időket. Az agrárproletárok és egyéb marginális csoportok (munkanélküliek, rokkantak, özvegyek, család nélküliek stb.) pedig már a válság és a háború előtt is alacsony életszínvonalon éltek. Hajdú vármegyében az 1930-as években, ebben a gazdaságilag és szociálisan veszélyeztetett időben az inségakciók működtetése mellett döntöttek, országos mintára. A válság enyhítése érdekében inségmunkát vezettek be, inségbúzáat, ruhasegélyt osztottak és népkonyhát üzemeltettek.

A vármegyei kezdeményezésű népkonyha megítélésem szerint zárt szegénygondozási rendszer volt, melybe a rászorulókat döntően a tárgyalta társadalmi milióból: az egyre szegényedő agrárretegbe kerültek be. Mellettük szegény vagy szegényedő munkások, gyermekek, özvegyek, fizikai vagy szellemi állapotukból kifolyólag cselekvésképtelen lakosok szintén részesek lehettek ennek a gondozásnak.

Népkonyha

Az intézmény átfogó leírásához a báró Vay László által 1933 júniusában kiküldött, a kor politikai narratíváját tükröző füzet szolgál forrásul. Ez a füzet lényegében summázása az 1932–1933. évi népkonyhák útján lefolytatott inségakciónak. A főispán kifejti, hogy a válság³⁷ hatása alatt élő falusi és városi lakosság körében megnőtt az „*elesett existenciáknak a száma*”,³⁸ melyek megsegítése közös hatósági és társadalmi feladat, aminek legjobban a népkonyhák által lehet megfelelni. A legnehezebb kérdés a rászorulókat téli ellátása volt. A kísérletek Bihar vármegyében kezdődtek, és az 1929–1930. években felállított népkonyhák hatásosnak bizonyultak a „*lehelemibb szükséglet*”³⁹ biztosításának céljára. A községek vagyoni helyzete, a birtokviszonyok, a kereseti lehetőségek és a társadalmi tagozódás figyelembevételével Hajdú és Bihar vármegyék lakossága átlag 4%-ának – mely igénytől függően emelkedhet 6%-ig – lehetett szüksége a segélyezésre. A szükséglet felmérésének tárgyalása után a dokumentum kitér a finanszírozás módjára. Kifejti, hogy Józsa – mint legszegényebb község – kivételével a települések az anyagi finanszírozást meg tudják oldani a községi háztartási költségek 3-7%-ának megfelelő

---

³⁷ Itt gazdasági válságra utal, amelyért azonban nemcsak (nem elsősorban) a világgazdasági válságot teszi felelőssé: a következő oldalon az országban fennálló gazdasági és pénzügyi válság okaként a háború mellett a békeszerződést és a rossz terméseredményeket említi.

³⁸ Vay 1933. 1.

³⁹ Vay 1933. 2.

összege. A népkonyhák fedezetének biztosításául minden község háztartási alapjának a 3%-át kalkulálták, és hogy ez ne csak hitel formájában létezzen, báró Vay László felterjesztésére Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter községi segélyalap útján folyósította az összegeket. Az 1932-es évben a rozsdagomba és aszály okozta rossz termés ugyanakkor megnövelte a segélyesek számát. Ez egy nem várt fordulat volt a kalkulációt tekintve. A keletkezett különbözetet végül „államsegély kiutalásával a m. kir. kormány vállalta”.⁴⁰

A továbbiakban kifejti, hogy a segélyesek helyzete december 15-e és április 15-e között, lényegében a téli és a kora tavaszi hónapokban volt a legrosszabb. Valószínű, hogy ekkorra már elfogyott – ha volt – a tartalék, és ezen idő alatt munkalehetőség sem akadt bőséggel. Vay, mielőtt rátér a népkonyhákkal kapcsolatos utasításokra, önmagát igazolva bizonyítja annak szükségességét, említi az intézménnyel kapcsolatos pozitív visszajelzéseket, és a pozitív hatást a helyi iparra és társadalomra. A füzetben többek közt olvasható, hogy „az ellátásnak módjáról és az ebédek kielégítő voltáról a legnagyobb megelégedéssel nyilatkoztak s az intézmény minél tovább való fenntartásáért könyörögtek”; továbbá „[...] a tanítósnak az a meglepő tapasztalata, hogy az iskolás gyermekeknél a mulasztások a népkonyhák működésével egyszerre megszűntek, mert hiszen az iskolából való elmaradás – orvosilag igazolt betegség kivételével, – az ebédek elmaradását is jelentette.”. Végül „a népkonyha élelmiszer anyagának helyi termelőkötől való közvetlen beszerzése és azoknak az érdekelt szegények bevonásával való feldolgoztatása” is hangsúlyt kapott a főispán részéről.⁴¹

A dokumentum első számú melléklete utasításokat fogalmaz meg a községi népkonyhák felállítására és vezetésére. A vezetőség feladatairól szóló rendelkezések és az ingyenyhító bizottság hierarchikus ábrázolását lásd az 5-6. táblázatban.

<i>Községi eljárás hatásköre és feladata⁴²</i>
Íngyenyhító bizottság megalakítása, javaslatétel.
Gondoskodás a segélyezés fedezetéről, gyűjtés bevezetése.
Segélyezendők összeírása.
Segélyezés módjának, mértékének megállapítása.
A jegyzők, az esküdtek, az orvos és egyéb községi alkalmazottak munkakörének meghatározása.
Számadások felülvizsgálata.
<i>Íngyenyhító bizottság feladatköre</i>
Összeírásnál való segédkezés, helyszíni és környezettanulmányozás.
Javaslatétel a segélyezés módjáról és lefolytatásáról. (Termény-, élelmiszer-, ruha-, tűzelő- és tejellátás, pénzsegély, stb.)
A segélyezésre jelentkezők egyénenkénti elbírálása.
Segélyek kiosztásánál ellenőrzés.
Összeírásnál való segédkezés, helyszíni és környezettanulmányozás.

5. táblázat

⁴⁰ no. 2.

⁴¹ no. 11.

⁴² Vay 1933.

A füzet a pénzügyi helyzetre utalva kéri a rászorultak pontos és szigorú osztályozását. Ahol az érintettek száma és az anyagi erőforrások engedik, nem szükségszerű népkonyhát felállítani, alternatív módon is megoldható a segélyezés. Ámbár hangsúlyozza, hogy a készen kapott étel elfogyasztása kizárja a visszaéléseket.

A segélyezésre szoruló vagyontalan lakosság és gyermekeik összeírását helyszíni vizsgálat, vagy abban az esetben, hogyha már létezett összeírás, felülvizsgálat és ellenőrzés útján egy 3 főből álló bizottság végezte. A bizottságot egy-egy tisztviselő (vagy annak alkalmazottja) és esküdt, valamint az ínségnyhító bizottság egy tagja alkotta. A tanítók végezték a gyermekek összeírását, melyet a bizottság felülvizsgált. Az adatokat egy külön erre a célra használt naplóba kellett vezetni folytatólagos sorszámmal, hogy a későbbiekben jelentkezett egyének is bevezethetők legyenek.

<i>Ínségnyhító bizottság</i> ⁴³
Vezetőjegyző – központilag irányít, mindenkit ellenőriz
Községi orvos – véleményezi a segélyre jelentkezők egészségügyi viszonyait, valamint a segély minőségét; ellenőrzi a népkonyhán az ebéd minőségét; konzultál a vezetőjegyzővel
Esküdtek – összeírják a segélyeseket; helyszínen ellenőrzik a népkonyhát; beszerzik a népkonyhára szükséges anyagokat, eszközöket; a számadás és a leltár mellett kezelik a népkonyha élelmiszereit és vagyontárgyait
Adóügyi-, segédjegyző
Adminisztráció

6. táblázat

A népkonyhák rendszerét 100 személyes napi, illetve heti ellátás alapján dolgozták ki.⁴⁴ Célként a napi egy adag meleg étel és 15 deka kenyér biztosítását tűzték ki. A közölt adatok szerint a Zsákán berendezett népkonyha 3-4 hónapon át tartó működése alatt 1-1 iskolás gyermek a természetes súlygyarapodáson túl 4-5 kg-ot hízott.

A nyersanyagokat elsősorban helyi termelők útján kellett beszerezni. Az utasítás szerint a népkonyhát egy világos, tágas konyhában kell berendezni és 100 fő ebédjének megfőzésére egy darab 60 literes üst áll rendelkezésre. (Tehát az üstök számát megkapjuk, ha elosztjuk a rászorultakét 100-zal.) Az üstházakat – lehetőleg – téglából kellett készíteni. Szükséges volt még egy pince a zöldségfélék és a burgonya tárolására; egy nagyobb helyiség (kamra), melyben búzát, lisztet, zsírt stb. tudnak tárolni és a kenyeret felszeletelni; s egy faskamra a tüzelőanyag tárolásához. A torlódások végett egy helyiségben 300-400 embert ellátó népkonyha rendezhető be. „A felszerelési tárgyak: két darab félliteres merőkanál, minden üstre egy fakanál és egy villa, egy levestűző, egy szita, egy vaslábos, rántáskészítéshez, 3-6 gyűrődesszka fával, egy tál vagy teknő burgonyatisztításához, 4-6 konyhakendő, néhány törülköző, egy kenyérvágókés.”⁴⁵ Az evőeszközök, tányérok beszerzését egyénileg, illetve helyi adakozás útján kellett megoldani, a bútorzattal együtt.

A főzés naponta, a kimutatott létszám szerint működött. Egy esküdtnak kellett kiadni a szükséges anyagokat a jegyző által előző nap megállapított létszám alapján. A kiosz-

⁴³ Vay 1933.

⁴⁴ „[...] legkisebb községünkben is 100 [...] a támogatásra szoruló szegényeknek és iskolás gyermekeknek a száma [...]”

⁴⁵ Vay 1933. 16.

tás ebédjegyek⁴⁶ útján történt, melyek a családfő nevére szóltak és különböző színekkel jelölték a kiosztandó adagokat a családok számának függvényében. Ezeket a jegyeket néhány nappal a nyitás előtt kiosztották, miközben tájékoztatást adtak a nyitva tartás időpontjáról. A betegek és a „nyomorékok”⁴⁷ hazavihették ebédjeiket, a többi szegénynek az intézményben kialakított helyen kellett azokat elfogyasztania. Az iskolás gyermekeknek tanári felügyelet alatt külön csoportban kellett étkezniük. Jegyük nem volt, étkeztesük a fentebb említett iskolai jelenlét alapján történt. Akik elhagyták a jegyfűzetüket, másikat nem kaptak.

A következőkben mintát közöltek a heti étlapról és tájékoztatást adtak az ételekhez szükséges anyagokról és azok költségéről (7. táblázat). A feltüntetett árakat az utasítás keletkezésének időpontjában a debreceni forgalmi és piaci árak értékéhez igazították, boletás és lisztforgalmi adóval terhelt búzából vagy rozsából őrölt liszt árának figyelembevételével. Egy heti élelmezés a tájékoztatóban feltüntetett számítások alapján 62,47 pengőbe, egy ebéd 8,9 fillérbe került.⁴⁸

Étlap 100 személyre egy hétre ⁴⁹			100 személyes krumppléves ⁵⁰		
Nap	Étel	Pengő	Összetevők	Szükséges mennyiség	Pengő
Vasárnap	juhhúsos kása	10,81	krumpli	20 kg	1,40
Hétfő	bableves	7,70	zsír	1 kg	1,80
Kedd	krumplileves	8,60	liszt	1 kg	0,28
Szerda	lencse vagy borsóleves	8,70	só, paprika		0,50
Csütörtök	gulyás	10,36	tűzifa	15 kg	0,42
Péntek	bableves	7,70	kenyér	15 dkg x 100	4,20
Szombat	krumplileves	8,60			

7. táblázat⁵¹

Az élelmiszerekről és a népkonyhán használt eszközökről anyagszámadást voltak kötelesek vezetni, melyet kéthetente vagy hetenként a vezetőjegyzőnek kellett átadni, hogy egyeztesse az adatokat a raktárkészletben lévőkkal.

⁴⁶ 100-150 folyószámozott lapos füzet.

⁴⁷ Vay 1933.

⁴⁸ kb. 890 forintnyi összeg

⁴⁹ Vay 1933.

⁵⁰ *uo.*

⁵¹ A heti menü nem igazán felel meg a táplálkozásra vonatkozó mai tudományos ajánlásoknak (például a részletezett krumppléves esetében a kalóriaérték felét a kenyér biztosítja), de a korban – a kortársak leírásai alapján – változatosságnak mondható. Szabó Zoltán – korabeli terminussal – a parasztság törzsének az 1–5 holdas birtokosokat jelölte, akik étrendjében pl. a bableves változatosságot jelentett. Megjegyzendő még, hogy az 1990-ben, a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató Intézete által kiadott *Falurajzok, 1935* című mű több tanulmányában, valamint a már hivatkozott korabeli szerzők műveiben is előjönnek a nők gasztronómiai hiányosságai, s inkább a férjét segítő dolgozó asszony képe jelenik meg. A művek alapján a főzés praktikáiban, sokoldalúságában a városokban, illetve vonzáskörzetükben megfordult nők jártasabbak.

A továbbiakból megtudjuk, hogy az intézmény vezetése elsősorban a községi előjáróság feladata, de „bizonyos előfeltételek fennforgása esetén más szerv is megbízható a népkonyhák vezetésével”.⁵² Az előfeltételeknek élénk társadalomjóléti tevékenységet kifejtő intézmények felelnek meg; példaként megemlíti a MANSz-t,⁵³ a nőegyleteket, melyek a hatóság felügyelete, ellenőrzése mellett vállalkozásként vagy kiadhatók Hangya szövetkezetnek, az előbb említett feltételekkel. S végül bevonhatók a vérkeringésbe a helyi jótékony egyesületek, valamint – a főispán gondolatait idézve – „a község intelligens hölgyei is bevonandók, akik nem csak értékes tapasztalatokkal és útbaigazításokkal szolgálhatnak, a beszerzendő anyagok forrása, minősége és alkalmas volta kérdésében, hanem a személyzetre való főzéstechnikai felügyelet és az egész intézmény avatott, szakszerű irányítása tekintetében nyújthatnak igen értékes támogatást, nem is szólva arról, hogy már pusztán megjelenésükkel egy kis melegséget és az otthonosság érzését viszik be a rideg ebédő helyiségekbe”.⁵⁴

A főszolgabírók és a községi előjáróság felé megfogalmazták az ínségnyhító mozgalom számadásainak vezetésével kapcsolatos elvárásokat. Az ínséges időszak és a bürokrácia egyaránt megkívánta, hogy mindennemű segélyezést egyedileg vezessenek. Külön nyilvántartást kívántak például a segélyként kiosztott ruhaneműkről, s külön számadást kellett készíteni a népkonyhákban felhasznált élelmiszerekről, alapanyagokról, konyhai eszközökről, tüzelőről is.

Kabai Népkonyha

Az alábbiakban az 1933. január 4-től április 30-ig és az 1935. január 14-től április 23-ig működtetett kabai népkonyhákról lesz szó. A főispán által kiküldetett füzetben leírtak alapján a népkonyhák, ha egyes településeken nem is, de térségi szinten bizonyosan új típusú intézménynek számíthattak az érintett vármegyékben. Erre utalnak a mellékletekben megfogalmazott részletes utasítások, melyek a községek előjáróságához már előző évben eljutottak. Ennek ismeretében feltételezem, hogy Kabán 1933 előtt, ínségakció keretében nem állítottak fel népkonyhát. Megerősítésként szolgál az 1933-ban felállított népkonyha kimutatása, melyben a felszerelések részletezéseinél (lásd a 8. táblázatban) olyan tételek szerepelnek, mint az üstök és a beépítési költség. Valószínű, hogy ha nem is beépítve, de egy korábbi hasonló „akcióból” fennmaradtak volna ezek az eszközök.

---

⁵² Vay 1933. 20.

⁵³ Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (Bp., 1918. november – 1946. július 20.), „keresztény nemzeti szellemben szervezett asszonyszövetség”. MKL, MANSZ szócikk.

⁵⁴ Vay 1933. 21.

<i>Eszközököltség az 1933. évben működött népkonyhán⁵⁵</i>	
<i>Eszközök</i>	<i>Pengő</i>
üstök	42,65
merőkanál, kés, villa	8,20
szita, levesszűrő	–
gyúródeszka és kellékei	–
vaslábos és egyéb	31,20
beépítési költség	78,56
vegyes kiadások (társadalombiztosítási járulék, szappan, papír, súrolókefe, törölőruha, seprők stb.)	60,68
Összesen	221,30

8. táblázat

1934-ben a község elöljárói és az ínségnyhító bizottság vezetői⁵⁶ nem létesítettek népkonyhát, a rászorulóknak segítségnyújtásának alternatív módját választották, melyről bővebben lesz szó. A vizsgált időszak utolsó, 1936. évi népkonyhájának ismertetése az azévi akció forrásanyagának csekély mennyisége miatt további kutatásokat kíván.

1933, mint feltételezett kezdet

Pósalaki Bertalan kabai mészáros 1932. december 14-ei levelében ajánlatot tett a népkonyhára felvett személyek ellátására. Az ételek alapanyagát a személyzettel együtt biztosítja, napi 16 fillér/fő összegért. A községnek erre a célra szolgáló helyről, illetve a főzéshez szükséges üstökről és tűzhelyről kell gondoskodnia. Három nap elteltével készült el a szerződés, mely a főispán beleegyezése után életbe léphetett. Az egyezményben a feladatkörök és a köteleességek minden részletére kitértek. A község az ajánlatnak megfelelően elvállalta, hogy helyet ad az intézménynek és biztosítja a főzéshez szükséges berendezéseket, felszereléseket. A községi orvos munkakörébe tartozott az ételek napi rendszerességgel történő ellenőrzése, hogy azok az „*emberi élvezetre*”⁵⁷ alkalmasak-e.⁵⁸ A vállalkozónak az előjárósággal minden nap kötelessége volt tudatni, hogy másnapra hány emberre szükséges főzni. A főispáni utasításokhoz köteles volt alkalmazkodni. Abban az esetben, hogyha el akart térni az adott étrendtől, szüksége volt az előjáróság és a községi orvos beleegyezésére. (Ilyen eljárásra sor kerülhetett, mivel az

⁵⁵ MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/1933. sz. Inségakcióra vonatkozó iratok. MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/1933. sz. Inségakcióra vonatkozó iratok. Kimutatás Kaba község 1932/33 évben működött népkonyhájáról. (Válasz a püspökladányi járás főszolgabírájának 1925/1933. sz. alatt kelt levelére.)

⁵⁶ Két külön testület, de átfedés volt a kettő között. A hierarchikus táblázatból is nyomon követhető, illetve az 1931. december 5-i képviselőtestületi gyűlésről készült jegyzőkönyvben a 159. ügyszám alatt olvasható a megválasztott segélybizottság tagjainak névsora, beosztása. A bizottság fele képviselőtestületi tag.

⁵⁷ MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/2-1933. sz. Pósalaki Bertalannal kötött szerződés, Kaba, 1932. december 17.

⁵⁸ Ellenkező esetben az élelmiszert pótolni kellett. Tényleges pótlásra azonban valószínűleg nem került sor, legalábbis a források nem utalnak ilyen jellegű eseményre.

utasítás tájékoztató jellegű kimutatásában juhhúst tüntettek fel, emellett Kabán általában marha- és disznóhúst használtak.) Az ellátottaknak hetente kétszer, fejenként 10 dkg húst volt köteles juttatni, melynek 10%-a lehetett csontos. A kenyeret búzából vagy rozsából kellett készíttetnie és a kiőrölt búza tartalmazhatott 30% kukoricalisztet. A sütéshez szükséges termények után boletta- és őrlési adót volt köteles fizetni. A készterméket egy nap pihentetés után lehetett lemérni, és ha az orvos szerint fogyasztható az áru, akkor adhatták ki az ínségesek részére. A szerződésben szerepel, hogy önköltségen vehet fel segédszemélyzetet (amire valószínűleg igényt is tartott volna).⁵⁹ Valószínűleg alku tárgyát képezte a napi, személyenkénti fizetség összege, mivel az ajánlatában leírt 16 fillér/nap/fő a szerződésben már 13 fillérként szerepel, melyet hetente fizetett az eljáróság. Tudatták a vállalkozóval, hogy az ellátott felnőttek jegy,⁶⁰ az iskolás gyermekek létszámkimutatás alapján étkeznek. A fizetés a beszedett jegyek, illetve a létszámkimutatás alapján történt. A helyi aktuális piaci árak alapján készítettek egy összesítést, amiben a 100 fő heti étkeztetéséhez szükséges alapanyagok mennyiségét, értékét (lásd 9. táblázatban) tüntették fel. A szerződésbe foglalták, hogy – legyen az csökkenés vagy növekedés – 20%-os mértékig mindkét félnek lehetősége van az egy-ségár megváltoztatására.

100 személy ellátásának egy heti költsége az 1932. december 17-i, helyi piaci árak szerint ⁶¹			
Alapanyag	Heti szükséglet (kg)	1 kg ára (Pengő)	Összköltség (Pengő)
kenyér	105	0,26	27,30
burgonya	55	0,05	2,75
zsír	5	1,8	9,00
kása	5	0,18	0,90
liszt	5	0,33	1,65
bab	10	0,14	1,40
lencse vagy borsó	5	0,22	1,10
hús	20	0,8	16,00
túzifa	105	0,032	3,36
fűszerek, hagyma			3,50
		Összesen:	66,96

9. táblázat

A felsorolt köteleességek és szabályok megszegésével a szerződést a község megszüntethette, illetve mindkét félnek joga volt hozzá, indoklás nélkül két héten belül. Az

⁵⁹ „Teljesen a magam élelmiszereit adom, elkészíttetem és kiosztatom.” MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/2-1933. sz. Pósalaki Bertalan 1932. december 14-i levele.

⁶⁰ A kimutatásban „blokkrendszerként” van feltüntetve. MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/1933. sz. Ínségakcióra vonatkozó iratok. Kimutatás Kaba község 1932/33 évben működött népkonyhájáról. (Válasz a püspökladányi járás főszolgabírájának 1925/1933. sz. alatt kelt levelére.)

⁶¹ MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/2-1933. sz. Pósalaki Bertalannal kötött szerződés, Kaba, 1932. december 17.

egyezség 5. pontja megbízza Pósalaki Bertalant a „népkonyhára felvett egyének ellátásával”, míg a 9. kimondja, hogy az „Alispán úr jóváhagyásával válik kötelezővé”.⁶²

Rásó István alispán levele a kabai népkonyhára kötött szerződés tárgyában december 20-án kelt. Ebben a főispán közli, hogy a 13 fillér/fő/nap költséghez semmi esetben sem tud hozzájárulni, mivel az indokolatlan többletköltség a megállapított 9 fillérnyi fejadaggal szemben.⁶³ A népkonyháról készült kimutatásban 49 902 kiosztott ebéd látható, melyeknek átlagára 8,4 fillérbe került, összesen 4192 pengőbe a község irányítása alatt. A 13 filléres árral 6487 pengőnyi összeg fedezte volna az adott ebédszámot. A két adat különbsége 2295 pengő, ami nem csekély összeg.

Pósalaki Bertalan ajánlata és a tényleges költség ⁶⁴	
Pengő/fő/nap	Összesen
0,13	6487,260
0,084	4191,768
154,76%	154,76%

10. táblázat

A népkonyha vállalatba kerülésének elmaradásával a hatóság feladatává vált a működtetése. Rásó István leveléből kiderül, hogy az előző évi inségenyhítő akció maradványaként fennmaradó 493,58 pengő a népkonyha céljára igénybe vehető, továbbá a járás főszolgabírójának a főispánhoz tett jelentése alapján a szükséges burgonyamennyiséget leszállították, és ha kell, a vállalkozó tud árajánlatot adni további alapanyagokról. Az anyagi finanszírozást illetően lehetőség volt igénybe venni forgótőkét, míg „a költségvetésbe inségakció céljára beállított bitelek be nem folynak”.⁶⁵

Az alapanyag-beszerzések árajánlatok alapján történtek. Az eljáróság törekedett helyi keretek között lebonyolítani a szükséges termékek beszerzését. Az intézmény felállítása előtt írásban kérték az árajánlatokat kereskedőktől, iparosoktól, hogy azokat összegyűjtve, adott időpontban megvitassák és alapanyagonként kiválasszák a legkedvezőbbet. A kérelmek között olvasható: „Kaba község előjárósága a létesítendő népkonyha kenyérszükségletét a süítő iparosok útján szándékozik biztosítani.”;⁶⁶ „A községi előjáróságnak a népkonyha céljára szüksége lesz a következő élelmiszerekre: [...]”.⁶⁷ Az ezekre a felkérésekre érkező válaszok között többségében a kabaiak árajánlatai szerepelnek. A vezetőség a

⁶² MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/2-1933. sz. Pósalaki Bertalannal kötött szerződés, Kaba, 1932. december 17.

⁶³ MNL HBML V. 636.c 97. cs. 53/1932. sz. Inségakció. Rásó István alispán levele, Debrecen, 1932. december 20.

⁶⁴ MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/2-1933. sz. Pósalaki Bertalannal kötött szerződés, Kaba, 1932. december 17.; 53/1932. sz. Inségakció. Rásó István alispán levele, Debrecen, 1932. december 20. Az összköltség a kiosztásra került 49902 adag ebéd alapján végzett saját számítás eredménye. Vö. 40/1933. sz. Inségakcióra vonatkozó iratok. Kimutatás Kaba község 1932/33 évben működött népkonyhájáról. (Válasz a püspökklányi járás főszolgabírójának 1925/1933. sz. alatt kelt levelére.)

⁶⁵ MNL HBML V. 636.c 97. cs. 53/1932. sz. Inségakció. Rásó István alispán levele, Debrecen, 1932. december 20.

⁶⁶ MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/2-1933. sz. Vezetőjegyzői ajánlatkérés, Kaba, 1932. december 15.

⁶⁷ *uo.*

népkonyhára szükséges köleskását, tarkababot, lencsét, szeges borsót Frank Zoltán helyi lakossal szállíttatta, a vételárat számla alapján az alispáni hivatal azonnal fizette. Az első tételre december 24-én írta meg igényét a vezetőség;⁶⁸ a szállító egységeiraival összevetett májusi kimutatás alapján az egész mennyiséget Frank Zoltán szolgáltatta. Az évre vonatkozó kimutatásból és a korábban említett alispáni levélből kiderül, hogy a burgonyaszükségletet közvetett módon, nem helyi beszállító által fedezték, a többi terméket viszont Kabán vásárolták. A szükséges húsról nem beszerzéssel gondoskodtak, hanem a község tulajdonában levő marhákat és sertéseket vágatták le – vélhetően – a népkonyhán dolgozókkal, és értékesítve az állatok bőrét, valamint húruk egy részét,⁶⁹ a marhahús kilogrammját 45 fillérért, a sertését 52 fillérért tudták biztosítani. A mészárosok által ezt az árat nem garantálhatták volna, mivel ők 60 fillérért vállalták volna a beszerzést.⁷⁰ A kenyérszükséglet fedezéséhez rozst vásároltak, melyet a helyi malomban megőröltettek,⁷¹ majd szintén helyi pékekkel történt megállapodással 100 kg rozslisztért 120 kg kenyeret sütöttek.⁷² A szakács munkakört 1933. február 4-i szerződés alapján Molnár Imre töltötte be.⁷³ A feladatai közé tartozott az élő állatok levágása,⁷⁴ feldolgozása, továbbá az alapanyagok ellenőrzése és az étel megfőzése.

A népkonyhának a királyi tanfelügyelő engedélye ellenében a községi óvoda egyik terme adott helyet. Az ebédlő berendezését (asztalokat, lócákat) a település és a helyi kaszinó kölcsönözte, a tányérokról és az evőeszközökről minden ínségesnek magának kellett gondoskodnia.

A szegénység mértékét mutatja a népkonyhán ellátottak létszámának növelésével kapcsolatos kérelmek sorozata. Az indításnál 300 főre volt tervezve az intézmény, de az alispán által kiadott rendeletmódosítás által már felvehették a kereset nélküliek még iskolába nem járó gyermekeit is, így Simon Pál vezetőjegyző az alispánhoz írt január 15-i levelében a rendelkezésre álló készlethez igazított, 450 főre kalkulált kimutatást küldött (lásd a 11. táblázatban).

⁶⁸ MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/2-1933. sz. Frank Zoltán részére szóló megrendelőlevél.

⁶⁹ Az 1935. évi népkonyha kimutatásának „házi példányában” az ebből befolyt bevétel 180,4 pengő. MNL HBML V.636.c 97. cs. Ínségnyhító iratokhoz irattárba 1935. V. 9. cím alatti szám nélküli irat, Kaba, 1935. április 15.

⁷⁰ MNL HBML V. 636.c 97. cs. 53/1932. sz. Ínségakció. Rásó István alispán levele, Debrecen, 1932. december 20. vö. MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/1933. sz. Ínségakcióra vonatkozó iratok. Kimutatás Kaba község 1932/33 évben működött népkonyhájáról. (Válasz a püspökladányi járás főszolgabírájának 1925/1933. sz. alatt kelt levelére.)

⁷¹ 1933. február 23.-i levél: Bagi és Társa Hengermalma a községi előljáráságnak: „Kívánságokra igazoljuk, hogy a népkonyha részére f hó 18 án 50 q (ötven m) rozst vettünk át örlés céljából és ezen örlési művelet f hó 20 án délutáni órákban nyert befejezést.” MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/2-1933. sz.

⁷² Haas Simon 1933. január 1-jén küldött ajánlata, mely kedvezőbb volt, mint H. Tóth István pék ajánlata, aki 100 kg rozslisztért cserébe 98 kg kenyeret szállított volna. MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/2-1933. sz.

⁷³ MNL HBML V. 636.c 97. cs. Szám nélküli, csatolatlan irat.

⁷⁴ 1642 kg marhahús, 182 kg sertéshús szerepel a kimutatásban. Ha a marháknál középserűen hizlalt (élő súly 55%), átlagosan 350 kg vágósúlyú állatokkal számolunk, akkor kerekítve kb. 9 marhát és 2 sertést vágathatott le. MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/1933. sz. Ínségakcióra vonatkozó iratok. Kimutatás Kaba község 1932/33 évben működött népkonyhájáról. (Válasz a püspökladányi járás főszolgabírájának 1925/1933. sz. alatt kelt levelére.)

<i>Kimutatás 450 főre, 1933. január 15.⁷⁵</i>			
<i>Alapanyag</i>	<i>Készlet (kg)</i>	<i>Heti szükséglet (kg)</i>	<i>Készlet kitar (hét)</i>
kenyér	2418	472,5	5
burgonya	3293	247,5	13
kása	239	22,5	10
bab	462	45,0	10
lencse	55	22,5	2
borsó	148	22,5	6
hús	0	90,0	0
fa	3014	472,5	6
zsír	64	42,0	1,5
liszt rántásnak	162	22,5	7
készpénz	358 P		

11. táblázat

A kimutatásból látható, hogy további folyósítások nélkül a népkonyha nem lett volna képes ellátni a rászorulókat. A vezetőjegyző előleget kért levelében az előrelátható költségek fedezésére (elsősorban zsírra és hústermékekre), továbbá megemlíti, hogy társadalmi feszültségeket szül, hogy egyes családok munkaképes tagjainak munkaalkalomra, illetve népkonyhai ellátásra nincs lehetősége, így a család egyik fele étkeztetésben részesül, a másik pedig éhezik. Felveti ötletként, hogy a munkaképes szegények a népkonyhai ellátásukra fordított összeget hitel formájában megkapják, melyet törlesztenek, amikor lehetőségük lesz rá.

A sorozatos jelentkezések és a magas létszám anyagi nehézséget vont maga után. Februárban az előjáróság 448 főt említ a főszolgabírónak, és kiadásait a hónap elején utalt 1000 pengőből nem tudták fizetni. A növekvő árak (főleg a zsír és a kenyér) és az inségesek emelkedő száma miatt a népkonyhának nem volt fedezete és a beszerzések összegét a községi pénztár előlegezte meg. Ezek alapján 460 fős kalkulációval számoltak és ennek április 15-éig történő fedezésére 1252 pengőre volt szükségük. Egy későbbi, április 20-i levélből kiderül,⁷⁶ hogy az intézményt május elsejéig szeretnék fenntartani 434 fős létszámmal, és az erre szóló kimutatás alapján a továbbiakban 434 pengőre van szükségük. A sorozatos létszámgyarapodás és a szűk anyagi keretek mellett 1933. január 4-től április 30-ig a következőképpen alakultak a költségek:

⁷⁵ MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/2-1933. sz.

⁷⁶ MNL HBML V. 636.c 97. cs. ad40-9/1933. sz. Vezetőjegyzői jelentés a főszolgabíróhoz.

Az 1933. évi népkonyhára tett összes kiadás ⁷⁷			
Termék	Mennyiség (kg)	Egységár (pengő)	Összköltség
kenyér	7443	0,25	1860,46
liszt	425	0,37	157,25
zsír	360	1,50	540,00
marhahús	1642	0,45	738,90
disznóhús	182	0,52	94,64
bab	705	0,13	95,18
borsó	366	0,16	58,56
lencse	96	0,19	18,72
kása	286	0,16	45,76
káposzta	1053	0,02	20,50
burgonya	3500	0,05	175,00
só	262	0,40	104,80
hagyma	258	0,07	18,06
paprika	15	0,017	24,82
tűzifa	55 [mázsa]	2,3	126,18
ecet	62	0,64	38,72
szakács			72,00
felszerelés		221,90	
Összesen:			4411,45

12. táblázat⁷⁸

Az előjáróság kedvezőnek ítélte meg a népkonyha hatását a „nyomor és éhség levezetésére”, főleg az alapján, hogy lehetőség nyílt 6 éves korig a gyermekek felvételére. Az intézmény megnyitása előtt a nagyobb családok koldulásból tartották fent magukat. A jelenséget a népkonyha valamelyest ugyan visszaszorította, de azért az nem szűnt meg. Ideiglenesen csökkent a gyakorisága, az akció befejezésével viszont ismét nagymértékben jelentkezett.⁷⁹

A napi egyszeri étkeztetés nem volt teljes mértékben kielégítő, de a kukorica bőségének és alacsony árának köszönhetően, főképp pedig a „tengeri különböző alakban való felhasználásával” aki tudta, pótolta szükségleteit.

Az iskolások testi fejlődésére kedvező hatással volt a népkonyha, és bizonyos mérések alapján súlyban gyarapodtak. Állítólag jó kedéllyel érkeztek, és ennek alapján úgy vélik, kihatással volt szellemi, fizikai fejlődésükre is. Ahhoz, hogy részt vehessenek az

⁷⁷ MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/1933. sz. Éhségakcióra vonatkozó iratok. Kimutatás Kaba község 1932/33 évben működött népkonyhájáról. (Válasz a püspökladányi járás főszolgabírájának 1925/1933. sz. alatt kelt levelére.)

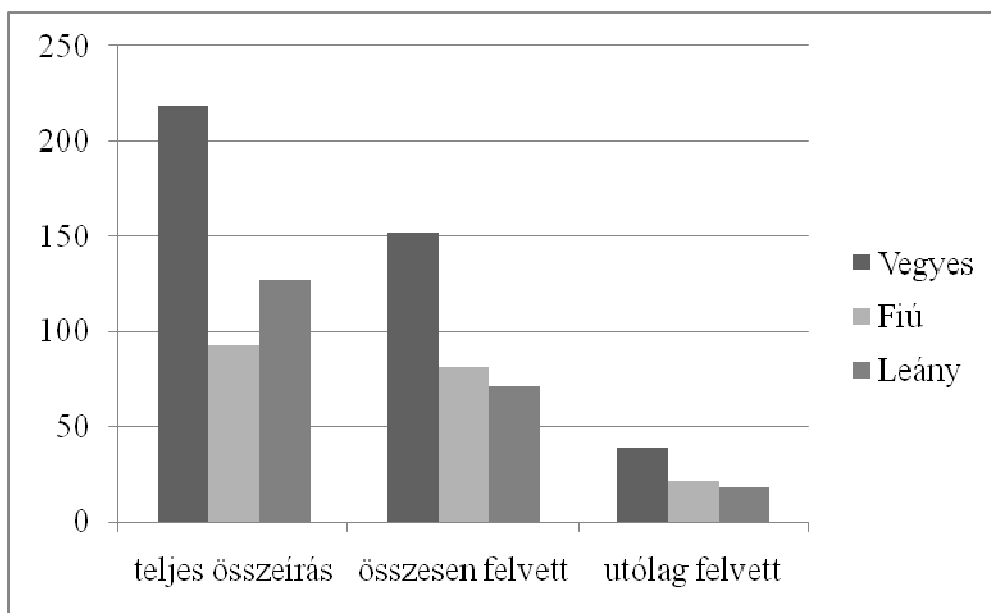
⁷⁸ Átlagban 718 Kcal/fő/ebéd, nemtől és kortól függetlenül.

⁷⁹ A koldulás kérdése felmerül Darvas József munkájában is. Miközben – szavaival élve – a „nyomorúság csapatai rohamszökőkútba a falut” (tehát a községét éhségcsapattá), addig gyermekeiket házról-házra koldulni küldik. Darvas 1987.

étkeztetésen, pontosan feljártak az iskolába. A népkonyha bezárásával azonban egyesek időszakosan, mások teljesen elmaradtak, arra hivatkozva, hogy koldulniuk kell, mivel máshogy a család képtelen megélni.

A népi étkeztetésben részt vett ínségesekről egyéni adatokat tartalmazó elbírálási jegyzőkönyveket, kartonokat nem őriz a kutatott állomány, ezért az elemzés következő része az iskolás növendékekről szóló *kimutatás* és az 1933. májusi *szegénységi nyilvántartás* adataira épül.

A konyhán élelmezett gyermekek legalacsonyabb száma a kimutatás szerint 135 fő, míg a legmagasabb 160 fő volt. A vezetőség és Fábián István iskolaigazgató közötti levelezésből tudható, hogy a gyermekeket két csoportban étkeztették. Akik délelőtt végeztek, délre kellett menniük, míg akik délután, azoknak 1 órákor, tanári kísérettel. Valószínű, hogy egyszerre nem tudták a felnőtteket és gyermekeket a helység véges kapacitásából kifolyólag ellátni. A tényezőkről és az evőeszközökről egyénileg kellett gondoskodni, a rászorulóknak ugyanakkor lehetőségük volt felcímkézett tárgyaikat a népkonyhán hagyni. A tanítók által a gyermekekről készült összeírásokban összesen 219 fő szerepel, ebből 64 neve mellett volt a „nem adja” megjegyzés, 5 iskolás mellett a „*bi-zottság elvetette*”. Az előbbiből arra következtettek, hogy a szülő döntését jelzi, míg az utóbbi egyértelműen jogosulatlanságára vonatkozik.

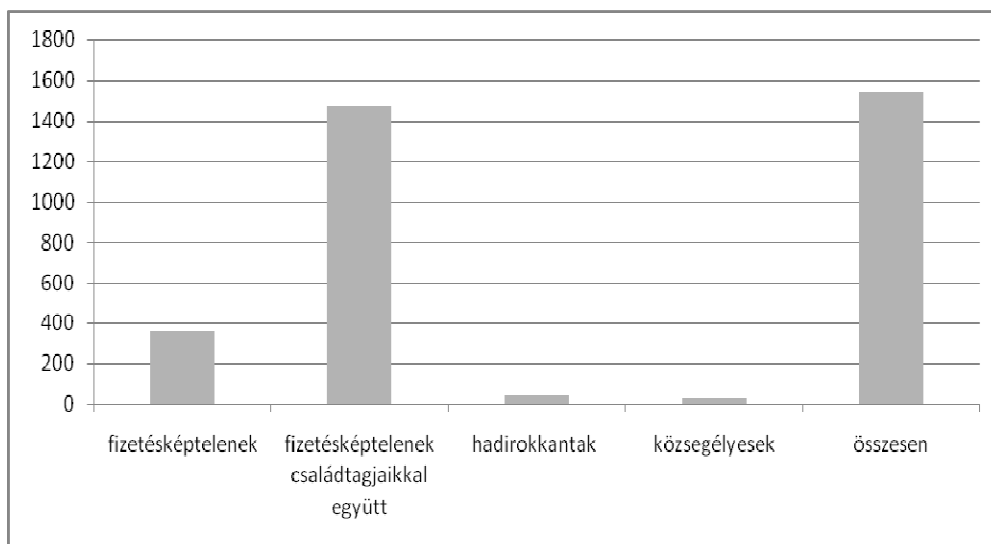
1. diagram. Gyermekek nem szerinti megoszlása az 1933-ban felállított népkonyhán.⁸⁰

A népkonyha megnyitása előtt január elején utólag felvettek 39 főt. Az összeírásokban szereplő jogosultak és az utólag felvételt nyertek 189 főt tesznek ki. A kimutatásban

⁸⁰ A kiindulópontot a kabai református lelkész számára készült névjegyzék adja. MNL HBML V.636.c 97. cs. 40/2-1933. sz. Kaba, 1932. december 30.

leírt maximális 160 fő⁸¹ és az összeírás alapján számolt 189 fő eltéréséből arra következtetnek, hogy nem volt olyan alkalom, amikor a növendékek teljes létszámban jelen lettek volna az étkezésen.

A kimutatás alapján a felnőttek legalacsonyabb létszáma 40, a legmagasabb 305 fő volt,⁸² de róluk az iratok közt nem maradt fent részletes összeírás. A szegények száma és csoportok szerinti megoszlása a község 1933 májusában készült szegénykatasztere alapján a következőképpen alakult:

2. diagram. Szegénynek minősülők az 1933. évi szegénykataszter adatai alapján.⁸³

Az említett társadalmi feszültség – miszerint a család egyik fele éheznek, míg a másikat ellátják a népkonyhán – lehetséges bázisai az olyan nagycsaládok, melyeknek családfői keresőképtelenek, gyermekeik pedig még iskolások. A képviselőtestületi ülések jegyzőkönyveiben található közsegélyezési elbírálásoknál a szempontok között szerepelt a gyermekek keresőképessége is. Akadt olyan eset, amikor az illető azért esett el a segélytől, mert két fia rendelkezett jövedelemmel, így az ő feladatuk volt ellátása, segélyezése. Ez valószínűleg a népkonyhán, az ínségesek jogosultságának elbírálásánál is szempontként szerepelt.

⁸¹ MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/1933. sz. Inségakcióra vonatkozó iratok. Kimutatás Kaba község 1932/33 évben működött népkonyhájáról. (Válasz a püspökladányi járás főszolgabírájának 1925/1933. sz. alatt kelt levelére.)

⁸² *uo.*

⁸³ MNL HBML V.636.c 97. cs.

1934, alternatívák

Az első forrás, ami az 1934. évi népkonyhával foglalkozik, a főszolgabíró 1933. december 30-án kelt levele, melyben közli, hogy a jó termésnek köszönhetően a mezőgazdasági munkások helyzete javult, és ennek következtében nem lehet olyan volumenű inségakcióra számítani, mint az előző volt. Olyan községekben kellett népkonyhát felállítani, ahol az iskolás gyermekekkel együttvéve a rászorulóknak száma meghaladta a 100 főt. A postafordultával érkezett válasz szerint Kabán március 1-je előtt nem szükséges megnyitni. Az előjáróság figyelmeztette a lakosságot, hogy a szokottnál több keresetből mindenki gondoskodjon téli ellátásáról. A vezetőség úgy látta, hogy mivel még senki nem jelentkezett és előző évben már decemberben tömegesen jelentkeztek, nem indokolt a tervezettnél korábban beindítani a népkonyhát.⁸⁴

Január 5-én körvonalazódott, hogy az inségesek számára leginstabilabb három hónapban – március, április, május – fogják azt felállítani, mert ekkorra már a télire gyűjtött élelmiszerek elfogynak, tavasszal pedig kevés a munkalehetőség a mezőgazdaságból élők nagy száma miatt. A számítások 300 fős ellátást biztosítottak és a tavalyi akcióhoz hasonlóan árajánlatokat vártak a termékek beszerzését illetően. Az ajánlatokat február 23-án délután három órakor bontották fel, és azok mérlegelése után leszerződtek. Haas Simon az előző évben küldöttekhez képest eltérő hangnemben fogalmazta ajánlatát: „*Átérezve a népkonyha emberszereteti nemes cselekedetét ezért a kenyér árát oly minimálisra szabtam meg, hogy ezen éppen csak a rezszi költségem térül meg.*”⁸⁵ A kutatott anyagban az első forrás, mely érzelmi és nem üzleti oldalról közelít a kérdés felé.

Az intézkedések ellenére a népkonyhát mégsem üzemelték be. A főbíró tárgyalta az ügyről a főispánnal, aki nem ragaszkodott a felállításhoz. Az üzembe helyezésére a tervezett szükségek szerint 800 pengőt kapott a község. Ezt az összeget viszont előnyösebbnek találták inségmunkák keretében felhasználni, mert kedvezőbb az adott körülmények között. A konyhán az inséges család 1-2 tagja kaphatott ételt, míg a munkából befolyó kereset az egész család ellátására szolgált. Az inségmunkások általában erdősírtést, legelői gyomirtást, községi útjavítást, belvízlevezetést végeztek. Egy átlagos hónapban egy napszamos 8-10 pengőt keresett a munkaalkalmakból kifolyólag, míg a népkonyhán egy személyre egy hónap alatt 2,5 pengő összeget költöttek. Az inséges számára feltételezhetően jobb körülményeket teremtett a napszámmal járó inségmunka, mint a napi egyszeri meleg étel. A munkaalkalmak migrációt is elindítottak. A forrásokban pusztacsegei, bucsai, gödöllői munkákról lehet olvasni.⁸⁶ Elgondolkodtató, hogy az országos szinten demoralizálónak, illetve – a korban és visszatekintve egyaránt – érdemtelennek tartott inségmunkát preferálta a lakosság egy része. Feltehető a kérdés a véleményeket megosztó szegénykonyhával szemben is.

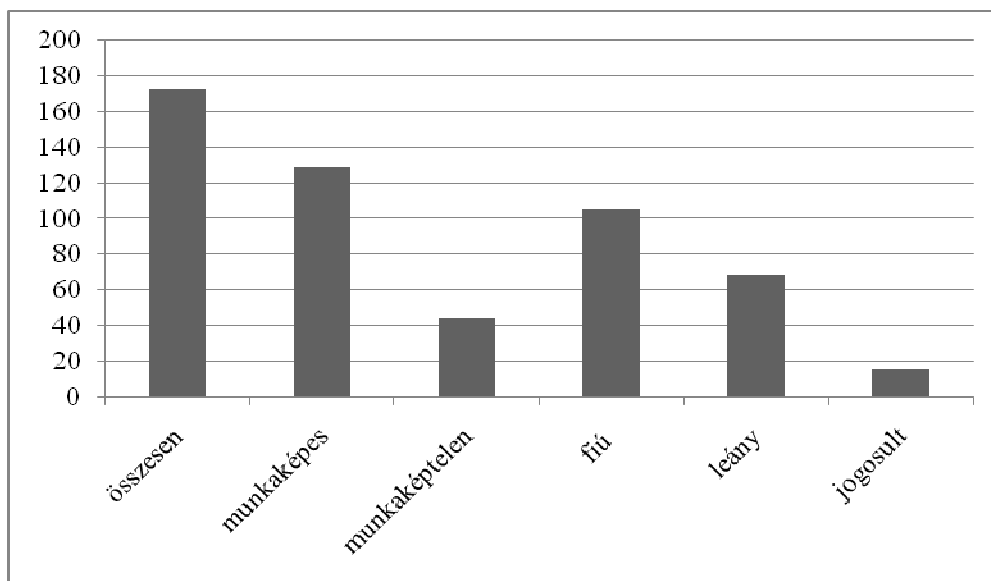
⁸⁴ MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/23-1933. sz. Levélváltás a püspökladányi járás főszolgabírája és a kabai vezetőjegyző között 1933. december 30-31-én.

⁸⁵ MNL HBML V.636.c 97. cs. 344/11-1934. sz. alatt.

⁸⁶ Ezek közül mezőgazdasági, pontosabban aratómunka Bucsatelepen volt, ahol 60 főt alkalmaztak. Pusztacsegen és Gödöllőn az inségesek kubikos munkákat vállaltak, ahol a munkásnak magának kellett gondoskodnia a szerszámáról. A pusztacsegei ármunkálatokra 33 munkásnak adódott lehetősége elmenni. A 33 munkásból 29-nek a munkásalapból finanszíroztak „kölcson taligát”. A munkából 1 hét leforgása alatt 22 hazatért, mivel a napi keresetük 7 fillért tett ki. A gödöllői vasútépítésnél hasonlóképpen eszközhiány és az alacsony anyagi juttatás indokolta a visszatérést.

A belső feszültségeket tükrözi a dr. Herpay Gábor vármegyei főlevéltárnokhoz Kabáról érkezett névtelen levél, melyben kifejtették, hogy a községben nagy a nyomor és szükség van a népkonyhára, de az előjáróság nem akarja megnyitni, akik pedig jelentkeznek, azok durva elutasításba ütköznek. A levélről a vezetőjegyző számolt be a március 3-án a főszolgabíróhoz írt levelében. Az eset ismertetése után kifejtette, hogy a népkonyha megszervezésének előkészületei megvoltak, és március elsejére fel tudták volna azt állítani, de a lakosság közül senki nem jelentkezett. A tanítókkal összeírtatták az iskolás jelentkezőket, akik „nem úgy néznek ki, mint akik éhezés miatt szenvednek”.⁸⁷

A bizottság vizsgálata során 173 tanulóból 15 olyan tanköteles gyermek van, akiknek a népkonyhára való felvétele indokolt lenne. A többinek abban az esetben nincs rá szüksége, ha a családfő keresethez jut (lásd a 3. diagramban).⁸⁸

3. diagram. Tanulók 1934. 03. 18-i összeírása, és elbírálás utáni jogosultsága népkonyhára.⁸⁹

A jegyző az említett levélben arról is beszámol, hogy akadt „néhány szórványos” eset, akik támogatásra szorúlnak, de a munkaképeseknek adtak visszatérítendő segítyt, a munkaképteleneknek pedig a szegényalpból támogatást. A következőkben azzal szemlélteti a lakosság helyzetét, hogy a község télire biztosított nagyobb mennyiségű szalmát, illetve 5 szekérnyi tüzelőt, melynek az egy hónapos kemény téli idő alatt „jó része” megmaradt. A gondolatmenete utolsó részében közölte, hogy tartottak inszignyhító bizottsági gyűlést, melyben magasabb arányban voltak jelen a munkásrétegből, és véleményük

⁸⁷ MNL HBML V.636.c 97. cs. 344/2-1934. sz. A kabai vezetőjegyző jelentése a püspökladányi járás főszolgabírájához, 1934. március 3.

⁸⁸ MNL HBML V.636.c 97. cs. 344/2-1934. sz. Tanulói összeírás, 1934. március 18.; Jelentés a püspökladányi járás főszolgabírájához, 1934. április 5.

⁸⁹ A munkaképes/munkaképtelen minősítés a gyermek apjára vagy gondviselőjére vonatkozik.

szerint is a keresethez jutás kézenfekvőbb módja az ínségmunka, ezért a népkonyha költségeire kiutalt összeget a munkák fedezésére szeretnék felhasználni.

Az ínségmunkák mellett az 1934. év első két havában lezajlott a községben egy ruhaakció. A népkonyhákhoz hasonlóan ennél az akciónál is prioritást élveztek a helyi iparosok, kereskedők. A községi előjáróság a ruházati cikkek beszerzésével Tóth Ede kabai lakost bízta meg, akinek a korabeli Piac-téren volt az áruháza.⁹⁰ A termékeket a lábbeliket leszámítva (melyeket Budapestről vásároltak) helyi iparosok készítették. Tóth Ede áruháztulajdonosként valószínűleg rendelkezett olyan kapcsolati hálózattal, melyen keresztül megfelelő áron hozzájutott a szükséges nyersanyagokhoz, amikből azután a helyi szakemberekkel legyártatta a késztermékeket.

A segély kiosztása nominális szinten zajlott, végbemenetelét egy február 28-án keletkezett kimutatás igazolja. 126 embernek juttattak 194 ruhaneműt és 37 pár lábbelit. Az akció keretein belül 82 gyermek és 44 felnőtt részesült segélyben. A szegénykataszter, továbbá az 1930-as és az 1935-ös mintaévek lakosságszámának átlagával (6709 fő) számolva a község 23%-a minősül szegénynek, akiknek 8%-a részesült ruhasegélyben.

A számadatokból látható, hogy sok esetben egy személynek több típusú öltözékre is szüksége volt. A nominális szintű lebontás alapján kitűnik, hogy a gyermekeknél több esetben fordult elő a különböző létfontosságú cikkek egyidejű hiánya. A jogosult fiú és leánygyermekek létszáma fele-fele arányban oszlott meg, és mindkét nem közel negyede (10 fő) szenvedett halmozott ruha-, illetve lábbelihiányban a téli hónapokban.

1935

Az 1934. év nyarának gazdasági tényezői már előrevetítették a népkonyha igényét. A rossz terméskilátásokból kifolyólag a birtokosok, hogyha teheték, mellőzték a mezőgazdasági munkások alkalmazását. Ezek az információk Simon Pál június 8-ai,⁹¹ főszolgabírónak címzett leveléből származnak, melyben a jelentkező munkanélküliség orvoslására szeretné a népkonyhára kiutalt 800 pengőből megmaradt pénzt további ínségmunkákra fordítani, az aratás kezdetéig.

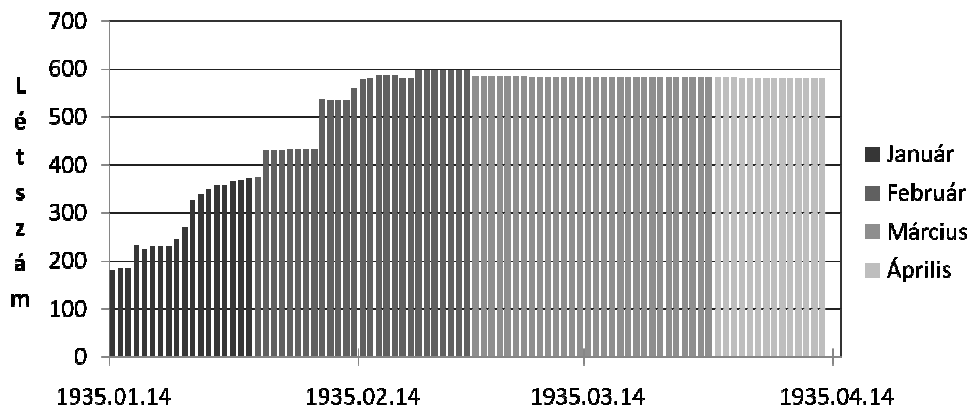
A szervezés az 1933. évi akcióhoz hasonlóan árajánlatokra történő felhívással kezdődött. A nyitás az évre vonatkozó kimutatás és a Fábíán István igazgatónak írt levél szerint (melyben közlik vele az 1933-as évhez hasonló technikai jellegű tudnivalókat⁹²) február 14-ére esett. Az előjáróság levelezéséből kiderül, hogy március 5-én 600 főre, április 8-án 588 főre tervezték a költségvetést. A pontos látogatási adatok a község házi példányú kimutatásában szerepelnek (lásd a 4. diagramban).

⁹⁰ A cikkekről kiállított számlán szerepelt vállalkozásának cégére, adatai. Ennek alapján áruházában lehetett vásárolni: női és férfi szöveteket, női és leány felöltőket, férfi és fiú öltönyöket, kabátokat, nadrágokat, kalapokat, cipőket, illetve csemege- és fűszerárut. A kalapok, valamint a cipők kivételével feltehetően valamennyit Kabán készített. MNL HBML V.636.c 97. cs. 344/9-1934. sz. alatt. A számla kelt: Kaba, 1934. február 24.

⁹¹ MNL HBML V.636.c 97. cs. 344/2-1934. sz. csatolmányai között.

⁹² Az ellátottak két csoportban érkezzenek, hozzanak magukkal tányért, kanalat stb. MNL HBML V.636.c 97. cs. 344/11-1934. sz. Kaba, 1935. január 12.

A népkonyha látogatottsága 1935-ben

4. diagram⁹³

A létszámok alakulása alapján megfigyelhető, hogy február végétől egészen április első feléig közel 600 ínséges szorult a népkonyha ellátására. A február végi tetőzés oka egyrészt, hogy a lakosok február végére felérték a maradék készletüket és a munkaképesek egészen a tavaszi munkák megkezdéséig rá voltak szorulva. Másrészt a főispán – amint arról egy levélben a főszolgabíró értesíti az előljáróságot – hozzájárult a létszám 600-ra emeléséhez, és étkeztetésre jogosulhatnak 6 éven aluli gyermekek is. A levél keletkezésekor a létszám 430 főt tett ki, rá egy hétre már 535 volt.

A népkonyhák statisztikai adatait összevetve látható, hogy az 1933. évi fél hónappal tovább tartott nyitva, és a napi fejadag csekély mértékben magasabb költséggel járt. A kiadásokat párhuzamba állítva a nyitvatartási napok számával, a két pénzösszeg között 4 pengő eltérés van, ami arra utal, hogy a beszerzési árak stagnáltak.

Az 1933. és 1935. évi népkonyhák statisztikája ⁹⁴		
	1933. január 4.–április 30.	1935. január 14.–április 23.
fő/nap/ebéd (pengő)	0,084	0,079
kiadások (pengő)	4411	3774
kiadott ebédek (adag)	49902	47190
nyitvatartási napok száma (nap)	117	100

11. táblázat

Az 1935. évi népkonyháról azonban a vizsgált források között nem volt olyan szintű kimutatás (a napi rászoruló kimutatásától eltérően), mint amilyen 1933-ból fennma-

⁹³ MNL HBML V.636.c 97. cs. Inségyenhitő iratokhoz irattárba 1935. V. 9. cím alatti szám nélküli kimutatás (Kaba, 1935. április 15.) a naponta kiadott ebédekről.

⁹⁴ MNL HBML V. 636.c 97. cs. 40/1933. sz. Inségakcióra vonatkozó iratok. Kimutatás Kaba község 1932/33 évben működött népkonyhájáról. (Válasz a püspökladányi járás főszolgabírájának 1925/1933. sz. alatt kelt levelére.) 1935-re vonatkozóan részletes kimutatás: MNL HBML V.636.c 97. cs. Inségyenhitő iratokhoz irattárba 1935. V. 9. cím alatt.

radt. A hivatalos levelezések, árajánlatok és egyéb jellegű források terjedelme jóval kevesebb, mint az 1933-ra vonatkozóké, ezért az intézmény 1935. évi üzemelésének ismertetése további kutatást igényel.

Összegzés

Elmondható, hogy a kabai népkonyha működtetése a főispán által kiadott füzetben megfogalmazottakhoz igazodott. Az ínségesek valóban hozzájutottak a téli és kora tavaszi hónapokban a „*legelemibb szükségleteikhez*”, de az sem tekinthető részletkérdésnek, hogy milyen mértékben. Az utasításokban ugyan nem utalnak arra, hogy az ellátott személyek korukhoz képest kapták-e fejadagjukat, de a kalkulációk és a kiosztott ebédek alapján nem tettek különbséget egy tanuló és egy felnőtt között. Az 1933. évi kimutásból az látható, hogy a napi egy adag meleg étel nem bizonyult százszázalékos, csak átmeneti megoldásnak. Igaz, az iskolai mulasztások csökkentek és állítólag súlygyarapodás is tapasztalható volt a tanulóknál, de a konyha bezárásával egyes családok csak úgy érték el a létminimumot, hogy gyermekeiket koldulni küldték. Az 1934. évi iratokból látszik, hogy a leghatásosabb megoldás az ínség csökkentésére a munkaalkalmak biztosítása.

A sorozatos létszámemeléssel feltehetően nem számoltak a költségek kalkulálásánál. A községi háztartási alap 3-7%-ának ráfordítása az intézmény fenntartására egyik évben sem volt elegendő, mivel a levelezésekben több helyen olvasható pénzháány.

Bizonyos szemszögből a konyha nemcsak a társadalom ínséges rétegének nyújtott segítséget, hanem a munkalehetőség révén az ott dolgozó személyzetnek, illetve az alapanyag-beszállítóknak is. A dr. Herpay Gáborhoz érkezett névtelen levél ugyanakkor tükrözi, hogy megítélése nem volt egységes a helyi lakosságon belül.

Összességében kijelenthető, hogy az ínségakció keretében megvalósult népkonyha intézménye hozzájárult a rászorulóknak bizonyos fokú csökkentéséhez, de csak átmeneti megoldásként, érdemben aligha.

Ádám Magyarosi

The Institution of the Soup Kitchen in Kaba at the Era of The Great Depression (1933–1935)

The study examines the soup kitchen of Kaba in the 1930s, which was established by the dearth of action. The study outlines the operation and functions of the kitchen, as well as its failures and social background.

In the life of the population, the occasionally appearing kitchen for the poor was the county-organized institution of the social care which temporarily helped to decrease the poverty of the needy by some degrees in the pauper years of the global economic crisis.

Források

Levéltári források

- MNL HBML Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára.
V. 636.c Kaba Nagyközség iratai. Közigazgatási iratok.
97. cs. Ínségakció 1932–1936.
- TtREL Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár.
I.31.e Debreceni egyházmegye iratai. Egyházlátogatási iratok.
9. d. Egyházlátogatási jegyzőkönyvek egyházközségenként.
Kaba-Monostorpályi 1861–1950.

Könyvtári források

Gonda Ferenc Városi Könyvtár (Kaba), Helytörténeti gyűjtemény:

- Szegénykataszter 1933. Kaba Község szegénykatasztere az 1933. évre.
- Tájékoztató 1925. 1925-ös Közigazgatási tájékoztató lap.
- Vay 1933. Vay László: Községi népkonyhák Bihar-Hajdú vármegyékben 1932–1933. években. Debrecen, 1933.

Szakirodalom

- Darvas 1987. Darvas József: A legnagyobb magyar falu. Bp., 1987.
- Falurajzok, 1935. Falurajzok, 1935. Faluszociológiai dolgozatok a 30-as évekből.
Szerk.: Torkos Veronika, Bp., 1990.
- Gunst 1998. Gunst Péter: A magyar agrártársadalom a két világháború között. In: A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig. Szerk.: Gunst Péter. Bp., 1998.
- Gyáni 2006. Gyáni Gábor: Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban. In: Magyarország társadalomtörténete. Bp., 2006.
- Gyáni 2011. Gyáni Gábor: Közmunka a Horthy-korban. Az állami szociálpolitika megoldási kísérletei. In: História, 33. évf. (2011) 7. sz. 30–33.
- Honvári 2006. Honvári János: XX. századi magyar gazdaságtörténet. Bp., 2006.

- Kerbolt 2006. Kerbolt László: A beteg falu. In: Hivatalos falukutatók. A vidéki Magyarország leírása 1930 és 1940 között. Társadalomtörténeti forrásgyűjtemény. Szerk.: Bíró Judit. Bp., 2006.
- Kiss 2004. Kiss László: Egészség és politika – Az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében. In: Korall, 5. (2004) 17. sz. 107-137.
- Mendöl 1940. Mendöl Tibor: Hajdu vármegye és Debrecen földrajza. In: Debrecen sz. kir. város és Hajdú vármegye. (Vármegyei szociográfiák.) Szerk.: Csobán Endre. Bp., 1940.
- MKL Magyar Katolikus Lexikon
<http://lexikon.katolikus.hu/M/Magyar%20Asszonyok%20Nemzeti%20Sz%C3%B6vets%C3%A9ge.html>
(Utolsó letöltés: 2013. szeptember 23.)
- Romsics 1999. Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp., 1999.
- Standeisky 2012. Standeisky Éva: Tétova újraértelmezések. Magyarország második világháborút követő évei a rendszerváltozás utáni történetírásban. In: Tudomány és ideológia között. Tanulmányok az 1945 utáni magyar történetírásról. Szerk.: Erős Vilmos – Takács Ádám. Bp., 2012.
- Szabó 1986. Szabó Zoltán: A tardi helyzet; Cifra nyomorúság. Bp., 1986.